

Lastensuojelun valtiollinen anteeksipyyntötilaisuus 20.11.2016 Helsingissä

Maria Kaisa Aula, Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman ohjausryhmän puheenjohtaja (STM): Miten uudistamme lastensuojelua?

Hyvät lapset, nuoret ja aikuiset, lapsen oikeuksien puolustajat ja lastensuojelun uudistajat

Jokainen meistä tuntee Peppi Pitkätossun. Tuon Astrid Lindgrenin luoman maailman vahvimman tytön, jonka isä on merillä ja äiti on enkelinä taivaassa. Peppi asui yksin Huvikummussa. Hänen leikkikavereinaan olivat naapurissa isänsä ja äitinsä kanssa asuvat Tommi ja Annika.

Pepin seikkailut alkoivat 1940- ja 1950-luvulla ja jatkuivat aina 1970-luvulle asti. Samoista ajoista todistavat ne lastensuojelun epäonnistumiset, joista tänään valtiovalta pyytää anteeksi.

Niin, eikö tosielämässä Pepin olisi pitänyt olla lastenkodissa? Kyllä, mutta Peppihän vastusti ajatusta määrätietoisesti. Ehkä Peppi ja Astrid Lindgren tiesivät millaisia hänen aikansa lastenkodit saattoivat olla.

Peppi oli vahva paitsi lihasvoimiltaan myös henkisesti. Pepin voimia olivat kasvattaneet hänen äitinsä ja isänsä rakkaus. Hän teki muillekin aikuisille tiettäväksi, millaisen kodin hän haluaa ja mitkä asiat tekevät hänet onnelliseksi.

Kuinka vahvoja lastenkoteihin ja sijaisperheisiin menneinä vuosikymmeninä sijoitettujen lasten olisi pitänyt olla, että heitä olisi kuunneltu?

Moni yritti eri tavoin saada äänensä kuuluville ja epäkohdat tietoon. Moni kapinoi, moni lannistui ja kätki haavat sisälleen. Monia eivät vastuussa olevat aikuiset uskoneet. Nyt kipeät kokemuksenne ovat vihdoin tulleet kuulluksi ja tunnustetuiksi.

Hyvät kuulijat,

Lastensuojelu ja sijaishuolto ovat uudistuneet 1980-luvun jälkeen. Opiksi on otettu. Tiedämme että lastensuojelu ei ole mustavalkoista. Monelle nuorelle lastensuojelu on tuonut uuden mahdollisuuden ja toivon, tukenut selviytymistä ja unelmia.

Silti tänäänkään lapset ja nuoret eivät aina saa epäkohtia koskevia viestejään vastuullisten aikuisten tietoon. Sijaishuollon valvonnassa ei johdonmukaisesti selvitetä lasten ja nuorten kokemuksia. Lapset ja nuoret eivät saa riittävästi tietoa oikeusturvastaan. He voivat tulla leimatuksi lastensuojelutaustansa vuoksi. Ammattilaiset heidän ympärillään vaihtuvat eikä luottamuksellisia, pysyviä ihmissuhteita aina synny. Laadun arvioinnissa eivät lasten ja nuorten tärkeänä pitämät asiat ole aina mukana.

Puhumme tänään erityisesti sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista mutta samalla kyse on myös kaikista lapsista. Viime vuosikymmenten aikana lastensuojelu on uudistunut. Samalla on vahvistunut lapsen ihmisarvo ja aikuisten ymmärrys siitä, mitä lapsen hyvään elämään tarvitaan. Astrid Lindgren raivasi Peppi-kirjoillaan tietä lapsen oman mielipiteen ja kokemuksen arvostamiselle. Hän näytti että aikuiset voivat oppia lapselta. Lapsi on haavoittuva, aikuisten suojeluun oikeutettu. Samalla hän saa olla myös vahva ja haastaa aikuisten näkemyksiä.

Ihmisarvoiseen elämään tarvitaan kasvua lapsen ja aikuisen molemminpuoliseen kunnioitukseen. Kasvatukseen tulee perustua aina arvovaltaan eikä koskaan väkivaltaan. Kaltoinkohtelua on myös aikuisen välinpitämättömyys ja piittaamattomuus lapsen tarpeista.

YK:n Lapsen Oikeuksien Yleissopimus kirjasi nämä periaatteet lainsäädännöksi Suomessa 25 vuotta sitten eli vuonna 1991. Lapsen ihmisoikeudet ovat aikuisten – vanhempien, ammattilaisten, päättäjien, kuntien ja valtion – velvollisuuksia.

Lapsen oikeuksien sopimus on kammennut Suomessa liikkeelle monia uudistuksia, joissa on vahvistettu lasten ja nuorten omaa osallistumista ja vaikuttamista sekä aikuisten velvollisuutta ottaa päätöksissään lasten ja nuorten mielipiteet huomioon. Lastensuojelussa se on tarkoittanut myös lasten ja nuorten tuleamista mukaan kokemusasiantuntijoina palveluiden kehittäjiksi.

YK:n Lapsen Oikeuksien Sopimuksen sekä lasten ja nuorten oman äänen kuulumisen viitoittamana olemme Suomessa parhailaan uudistamassa lasten, nuorten ja perheiden palveluita sekä toimintakulttuuria. Kyse on Juha Sipilän hallituksen kärkihankkeesta, jonka ohjausryhmän puheenjohtajana toimin.

Kun olemme koonneet palveluiden uudistusohjelmaa eli tuttavallisesti LAPEa olemme kysyneet: miten uudistamme lastensuojelua niin, että epäonnistumiset eivät toistu?

Samalla olemme kysyneet: mikä on lasten asema ja paikka aikuisten ohjaamassa maailmassa? Mitä lapsen hyvään elämään kuuluu? Miten arvostamme lasten omia kokemuksia?

Miten uudistamme palveluita ja tukea niin, että mahdollisimman moni lapsi voisi kasvaa kotonaan ”onnellisuuden, rakkauden ja ymmärtämyksen ilmapiirissä”? Miten tunnistamme ja vahvistamme lasten, nuorten ja perheiden omia voimavaroja? Kenen vastuulla on lasten turvallisuus silloin kun aikuiset käyttävät valtaansa väärin kotona, koulussa, lastensuojelulaitoksissa tai perheissä?

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma ei siis koske vain lastensuojelua vaan kaikkien palveluiden kokonaisuutta: neuvolaa, muuta terveydenhuoltoa, koulua, varhaiskasvatusta sekä vapaa-ajan palveluita. Muutosta tarvitaan paitsi lasten ja nuorten myös aikuisten palveluissa.

Ongelmana on nyt palveluiden hajanaisuus, tiedon kulun sekä johtamisen puutteet. Ongelmana on myös kohtaamisen vaje: osa lapsista ja nuorista soljuu turvaverkkojen läpi ilman, että kukaan oikeasti pysähtyy kohtaamaan ja selvittämään, mitä juuri tämä lapsi läheisineen tarvitsisi ja miten heidän omia voimavarojaan vahvistettaisiin. Apu puolestaan tavoittaa osan lapsista ja perheistä liian myöhään, niin että vaihtoehdot ovat vähissä.

Muutosohjelman tavoite on tarjota lapsille nuorille, isille ja äideille sopivaa tukea oikeaan aikaan, heidän tarpeisiinsa räätälöidysti, ilman kynnyksiä ja niin että yksi viranomainen ottaa kokonaisvastuun. Tuki tulee tuoda lapsen ja nuoren arkiseen kasvuympäristöön, kouluun, kotiin ja varhaiskasvatukseen.

Tukea on annettava myös isille ja äideille oli sitten kyse erokiistoista, mielenterveys tai päihdeongelmista tai kasvatuksen kovakouraisuudesta. Joskus tämä voi tarkoittaa toki myös koko perheen tuomista samojen turvallisten seinien sisällä opettelemaan uusia arkielämän taitoja.

Eri palveluissa tarvitaan laaja-alaista toimintakulttuurin muutosta. Tavoitteena tulee olla lapsen läheisten ihmissuhteiden vahvistaminen sekä lasten, nuorten ja perheiden parempi, luottamuksellinen ja kokonaisvaltainen kohtaaminen palveluissa. Jatkossa ei pidä toimia prosessi-, pykälä- tai organisaatiovetoisesti vaan lapsi- ja perhelähtöisesti. Tämä tarkoittaa eri alojen ammattilaisille yhdessä tekemisen ja tiimityön uusien tapojen mahdollistamista ja oppimista.

Lapsen ja nuoren arjen kokonaisuuden pitää olla keskiössä oli sitten kyse perus- tai erityispalveluista, lastensuojelusta, lapsi- ja nuorisopsykiatriasta tai koulusta. Lapsi ja nuori ei ole

vain kuntoutettava, oppilas, kodin ulkopuolelle sijoitettava tai potilas vaan hän on lapsi- ja nuori iloineen ja suruineen, kavereineen, vanhempineen, toiveineen ja unelmineen.

Olemme realisteja toki sen suhteen että aina vahvakaan tuki ei riitä. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna on lähemmäs 18 000 lasta ja nuorta ja heistä huostassa noin 10 000. Vaikka saisimme kodin ulkopuolelle sijoitusten tarpeen alenemaan varhaista tukea vahvistamalla, tarvitsemme samalla tehokkaita toimia sijaishuollon laadun ja turvallisuuden varmistamiseksi.

Sote-uudistuksessa lastensuojelu siirtyy kunnilta maakuntien vastuulle. Tämä antaa hyviä mahdollisuuksia tehdä laajemmilla harteilla vahvempia tukirakenteita sijaishuollon laadun tueksi on sitten kyse perhe- tai laitoshoidosta. Perhehoidossa maakunnallinen toimintaohjelma on aivan välttämätön niin sijaisperheiden tuen, valvonnan kuin lasten kanssa tehtävän työnkin osalta.

Laitoshoidon laatutekijänä nuoret itse ovat nostaneet ykkössijalle turvallisuuden. Lapsen on voitava kokea arkensa turvalliseksi suhteessa ohjaajiin, muihin lapsiin sekä muuhun ympäristöön. Lasten arki on ankkuroitava ympäröivään yhteisöön. Lapsen perheenjäsenten osallistumista laitoksen arkeen on vahvistettava aina kun se on mahdollista.

Lastensuojelun piirissä olevien lasten ja nuorten äänen kuulumisen kannalta sosiaalityöntekijän ihmissuhde- ja vuorovaikutusosaaminen sekä ajankäyttö ovat avainasemassa. Lapsille ja nuorille palvelut ovat ihmisiä. Lapset eivät uskalla puhua ihmisille, joita he eivät riittävästi tunne. Tutustuminen edellyttää riittävästi aikaa yksittäisen lapsen asialle. Sekä perhehoidossa että laitoksessa olevan lapsen kannalta säännöllinen tapaaminen ja luottamuksellinen suhde oman vastuusosiaalityöntekijän kanssa on tehokkaimpia tapoja epäkohtien saamiseksi esille.

Lastensuojelu on vahvaa julkisen vallan käyttöä. Sijaishuollossa ollaan jatkuvasti tekemisissä lapsen oikeusturvan ja itsemääräämisoikeuden kanssa. Lasten ja nuorten yksityisyyteen, ihmissuhteisiin sekä perusoikeuksiin puututaan. Siksi vallan käyttöä tulee myös kansallisesti ohjata ja valvoa. Valvontavastuuta on sekä toimintayksiköiden sisällä, jatkossa maakunnilla mutta myös valtiolla ja eri oikeusturvaviranomaisilla.

YK:n Lapsen Oikeuksien Komitea on Suomen osalta todennut sijaishuollon valvonnan olevan puutteellista. Lapsilla ja nuorilla ei ole tarpeeksi tietoa eivätkä menettelyt valitusten tekemiseksi ole lapsiystävällisiä. Tiedämme, että useimmat lapset ja nuoret kertovat koetuista puutteista kavereilleen ja vanhemmilleen – mutta eivät välttämättä kenelläkään viranomaiselle. Valvontatarkastuksissa ei säännönmukaisesti vielä kuulla lapsia ja nuoria. Näitä asioita olemme korjaamassa.

Vaikka normien purku monessa kohtaa on tarpeellista, sijaishuollon osalta velvoitteet ovat välttämättömiä. Tarvitaan riittäviä lupamenettelyjä, laitosten omavalvontaa, asiakaskokemusten välittymistä johdolle mutta myös yhtenäistä kansallista sijaishuollon laadun ohjausta sekä valvontaa. Laatukriteereiden tulee olla ymmärrettäviä ja asiakkaiden tiedossa.

Osana muutosohjelmaa kehitämme säännönmukaista tiedon keruuta lasten ja nuorten omista palvelukokemuksista sijaishuollossa. Lasten ja nuorten omaan arvioon perustuva tieto on välttämätön niin alueellisen sijaishuollon laadun arvioinnin kuin kansallisen ohjauksenkin kannalta. Ohjauksen tueksi tarvitaan myös parempaa tietoa erilaisten sijaishuoltopaikkojen palveluverkosta. Uutena innovaationa pilotoimme sijaishuollon vertaisarviointia, jossa nuoret kokemusasiiantuntijat tulevat mukaan keskustelemaan perheisiin sijoitettujen lasten ja nuorten kanssa.

Miten muutosta saadaan aikaan? Miten uudistukset konkretisoituvat? Olemme liikkeellä vahvoin muutosvoimin. Sadat asiantuntijat ja kehittäjät ovat mukana valmistelevissa työryhmissä ja verkostoissa. Kaikki 18 maakuntaa ovat marraskuun alussa jättäneet valtionavustushakemuksen ja

sitä kautta sitoutuneet mukaan uudistamaan lasten, nuorten ja perheiden palvelukokonaisuutta. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetus- ja kulttuuriministeriö ovat molemmat vahvasti sitoutuneet uudistuksiin.

Kärkihankkeemme kiinnittyy vuoden 2019 sote- ja maakuntauudistuksen valmisteluun. Arvioimme tiivistä sen etenemistä ja vaikutamme niin että LAPE tavoitteet toteutuvat. Maakuntauudistus antaa paljon mahdollisuuksia mutta sisältää myös riskejä.

Avainasia on, miten maakunnat onnistuvat luomaan riittävän pitkäaikaisen, katkeilemattoman samaan aikaan vahvaan osaamiseen perustuvan tuen lapsille ja perheille perus ja erityistason palveluiden yhteistyönä. Se edellyttää eri toimijoiden vahvaa yhteistä visiota ja sen mukaista johtamista johon kuuluu tiivis yhteys kuntien vastuulle jäävän varhaiskasvatuksen ja koulutoimen kanssa. Lisäksi tarvitaan toimiva yhteistyö järjestöjen ja seurakuntien vapaaehtoistyön ja vertaistuen kanssa.

Muutoksen tekemisen keskiössä eivät ole nyt lakipykälät. Muutoksen tueksi tarvitaan vahvaa yhteistä näkemystä, valmennusta, uutta osaamista, eri tahojen vuoropuhelua ja sekä lasten, nuorten että vanhempien äänen kuulumista. Monessa asiassa lasten ja nuorten palvelukokemuksen kannalta ratkaiseva on aikuisten asenne: onko se lapsia ja nuoria arvostava ja heistä yksilöinä kiinnostunut?

Uudistus ei tule valmiiksi tällä hallituskaudella vaan jatkotyötä tarvitaan myös vuoden 2019 jälkeen.

Hyvät lastensuojelun kokijat ja tekijät,

Hyvät kuulijat, palatkaamme vielä lopuksi Peppi Pitkätossun, maailman vahvimman tytön seikkailuihin:

Ehkä muistatte Pepin, Tommin ja Annikan matkan Etelä-Merelle Kurrekurredut-saarelle, jota Pepin isä hallitsee. Lapset ehtivät matkalta takaisin kotiin ja Huvikumpuun harmillisesti vasta joulun jälkeen. Peppi järjesti Tommille ja Annikalle jouluaaton viihtyisässä pehmeän lumen peittämässä Huvikumussa. Heillä oli ihana ilta, he söivät jouluruokaa ja etsivät Pepin piilottamia lahjoja.

Kesken illan Tommi hätkähti. Hän tuli ajatelleeksi, että kaikki hauska loppuu kun joutuu kasvamaan aikuiseksi. - *Kuka on sanonut, että on pakko?* kysyi Peppi.

Peppi kertoi saaneensa matkoillaan vanhalta intiaanipäälliköltä *kiekurapillereitä*. Ne piti syödä pimeässä ja sanoa samalla näin: ”*Hieno, pieni kiekura, sureksi en tahdo ma*”. Silloin ei koskaan kasvaisi aikuiseksi. Uudet kevät ja kesät, syksyt ja talvet koittaisivat, mutta heidän leikkinsä jatkuisivat. He kiipeäisivät onttoon tammeen, missä kasvoi limonaatia ja leikkisivät nuuskimista ja ratsastaisivat Pepin hevosella.

Kiekurapilleri auttoi Peppiä, Tommia ja Annikaa säilyttämään lapsenmielisyytensä. Mutta me aikuiset tarvitsemme lapsia, Peppejä, Tommeja ja Annikoita pysäyttämään meidät lasten ja lapsuuden arvon äärelle. He voivat tarjota meille kiekurapillerit, joka auttaa muistamaan millaista on olla lapsi ja mitä lapsen hyvään elämään tarvitaan.

Pepin tarina päättyy siihen kun Annika on menossa nukkumaan ja katselee illalla omasta lastenhuoneestaan Huvikumpuun päin äitinsä ja isänsä kanssa. Annika näki Pepin istuvan pöydän ääressä pää käsien varassa. Unelmoivin silmin Peppi tuijotti pienen kynttilän lepattavaa liekkiä. – ”*Hän...hän näyttää jotenkin hirveän yksinäiseltä*”, sanoi Annika ääni hieman väristen.

Ymmärtäviä ja rakastavia aikuisia lähelleen kaipasi loppujen lopuksi myös maailman vahvin tyttö. Kenenkään lapsen ei tarvitse eikä pidä olla niin vahva että selviytyisi yksin. Lapset ja nuoret tarvitsevat turvallisia aikuisia tuekseen ja suojakseen. Sitä tarkoittavat lapsen oikeudet.

Tehkäämme yhdessä työtä sen puolesta, että jokaisella lapsella ja nuorella on ainakin yksi aikuinen jonka puoleen voi aina kääntyä.

Hyvät kuulijat

Tänään olemme koolla anteeksipyyntömerkeissä. Haluan teille vielä kertoa että kirjan kansia ei laiteta tänään kiinni. Vuoropuhelu lastensuojelun menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta jatkuu myös aivan konkreettisesti. Sosiaali- ja terveysministeriö on sopinut Pesäpuu ry:n ja kymmenien yhteistyökumppaneiden, järjestöjen, kanssa ensi vuonna järjestettävästä tapahtumakokonaisuudesta nimeltään ”Yhdessä koettua”. ”Yhdessä koettua” on kuudella paikkakunnalla järjestettävä monitaiteellinen tapahtuma, jossa tehdään suurelle yleisölle näkyväksi lastensuojelua lasten ja nuorten silmin. Kuvaa lastensuojelusta halutaan avartaa sekä tuoda esille sekä hyvät kokemukset, onnistumiset että epäonnistumiset.

Avainhenkilöinä tapahtumissa ovat lapset ja nuoret kokemusasiantuntijat. Lapset ja nuoret näkevät kirkkaasti lastensuojelun laadun ytimeen. Sen olen heiltä oppinut.

Seuraavaksi meillä on ilo kuulla nuorten kokemusasiantuntijoiden itse kirjoittamat viestit meille kaikille, aikuisille, juuri tähän tilaisuuteen.